

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Анотація. У статті здійснено аналіз проблеми оцінювання якості освіти на компетентнісній основі. Розглянуто зміст понять «критерій», «показник», «рівень»; виявлено загальні вимоги до критеріїв. Визначено та обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки з урахування основних компонентів даної інтегративної характеристики.

Ключові слова: економічна компетентність, критерії, показники, рівні сформованості, молодший спеціаліст.

КРИТЕРИИ, ПОКАЗАТЕЛИ И УРОВНИ СФОРМИРОВАННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЛАДШИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация. В статье анализируется проблема оценивания качества образования на компетентностной основе. Рассмотрено содержание понятий «критерий», «показатель», «уровень»; выявлены общие требования к критериям. Определены и обоснованы критерии, показатели и уровни сформированности экономической компетентности младших специалистов в процессе профессиональной подготовки с учетом основных компонентов данной интегративной характеристики.

Ключевые слова: экономическая компетентность, критерии, показатели, уровни сформированности, младший специалист.

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF ECONOMIC COMPETENCE OF JUNIOR SPECIALISTS

Annotation. The article analyzes the problem of evaluating the quality of education on the basis of competence. Considered the meaning of concepts «criterion», «indicator», «level», revealed the general requirements for criteria. The conceptual criteria, indicators and levels of economic competence of junior specialists are determined and justified during their professional development with the main components of the integrative properties.

Keywords: economic competence, criteria, indicators, levels of formation, junior specialist.

Постановка проблеми. Глибокі перетворення і зміни в соціально-економічній сфері, процеси глобалізації та інтеграції суспільства породжують проблему підготовки фахівців нової генерації, здатних до швидкої адаптації в умовах науково-технічного прогресу, які володіють сучасними технологіями своєї спеціальності і не тільки розуміють сутність проблем на основі отриманих знань, але й уміють ефективно вирішувати їх практично.

Одним із шляхів розв'язання даної проблеми є запровадження компетентнісного підходу як концептуальної основи оновлення змісту, форм і методів навчання майбутніх фахівців, що полягає у зміщенні кінцевої мети освіти зі знань на компетентності. Відповідно до цього змінюються й підходи до оцінювання навчальних результатів студентів.

Водночас, складність визначення якості освіти, де основним критерієм є рівень сформованості компетентності фахівця актуалізують необхідність обґрунтування та розроблення методик оцінювання даної інтегральної характеристики, які б давали змогу правильно інтерпретувати одержані результати та формулювати логічні висновки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині вітчизняними та зарубіжними науковцями компетентнісний підхід визнано одним із напрямків модернізації освіти. Разом з тим, проблема оцінювання рівня компетентності фахівця є новою і досить складною для більшості країн та міжнародного співтовариства загалом. Аналіз сучасних досліджень і наукових публікацій дає можливість зробити висновок про те, що проблема визначення критеріального інструментарію формування необхідних компетентностей майбутнього фахівця є досить актуальною. Наразі дану проблему розглядають В. І. Жигірь, В. І. Тернопільська, О. В. Дерев'янок, В. А. Кравчук, В. В. Чернявський, К. В. Короленко; зокрема, при підготовці економістів до професійної діяльності – К. С. Масленнікова, М. С. Головань, Н. М. Болюбаш, Т. Ю. Фурман, Л. Б. Служинська та ін. Проте не існує єдиної системи визначення результатів навчання в поняттях компетентнісного підходу, не існує критеріїв і загальної стандартної процедури визначення рівнів сформованості професійної компетентності та відповідних компетенцій. При цьому, критерії сформованості економічної компетентності, які б дозволяли формалізувати перевірку її рівня у молодших спеціалістів не наведені в жодній роботі.

Тому **метою даної статті** є визначення й обґрунтування критеріїв, конкретизація показників та рівнів сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Питання перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок є об'єктивно найскладнішими педагогічними проблемами. Компетентнісна освіта, яка на відміну від знаннєвої, зорієнтована не на суму засвоєної інформації, а практичні результати, досвід особистої діяльності, вироблення ставлень до фаху, розвиток професійно-важливих якостей, кінцевим результатом навчальних досягнень передбачає сформованість у випускника необхідних компетенцій. З цих позицій контрольна-оцінна діяльність має певні особливості. Насамперед відзначимо, що зміни в системі оцінювання стосуються не лише об'єкта, а й суб'єкта оцінювання. Зокрема,

дотримуючись думки А. Н. Белясникової [1, с. 27], вважаємо, що здатність особистості до самооцінки у певній галузі – це необхідна умова й ознака компетентності даної галузі. Якщо студент не здатний оцінити свої знання і вміння або оцінює їх необ'єктивно, не може вважатися компетентним. Тому у традиційному випадку суб'єктом оцінювання являється лише викладач, в умовах компетентнісного підходу суб'єктом виступає той, хто навчається. Така особливість позначається на визначенні критеріїв оцінювання освітніх результатів, які мають бути зрозумілими для всіх учасників навчального процесу.

Крім того, наступна особливість полягає саме у критеріях оцінювання. Якщо традиційна система освіти передбачає суб'єктивну оцінку викладачем якості відповіді або виконаної роботи, чи механічної кількісної процедури (наприклад, тести), в умовах компетентнісного підходу має бути набір об'єктивних і якісних критеріїв.

У довідниковій літературі поняття «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб судження, мірило) визначається як ознака, на підставі якої дається оцінка якого-небудь явища, дії [7, с. 163]. У свою чергу термін «показник» характеризує конкретний прояв сутності якостей процесу чи явища і є складником критерію. Отже, критерій як характеристика педагогічного явища чи об'єкта може мати кілька чи навіть багато показників.

Педагогічна теорія і практика передбачає загальні вимоги до виділення й обґрунтування критеріїв, які зводяться до таких: 1) критерії повинні відображати основні закономірності функціонування і розвитку аналізованого явища; 2) за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між всіма компонентами аналізованого явища; 3) критерії повинні розкриватися через показники, за якими можна судити про більший або менший ступінь вираженості даного критерію; 4) критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі; 5) якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними та доповнювати один одного [5].

Слід зазначити, що аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу встановити факт наявності варіативності запропонованих у дослідженнях наукових визначень критеріїв, показників та перевірки їх дієвості. Ряд авторів у наукових педагогічних працях щодо формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів економічного профілю (С. А. Арзуханова, І. В. Демура, Н. М. Флегонтова, О. П. Шмерко) критеріями визначають змістовні елементи структури компетентності, а показниками – кількісні або якісні характеристики властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, тобто міру сформованості того або іншого критерію. При цьому розрізняють: якісні показники, які фіксують наявність чи відсутність якої-небудь властивості, та кількісні показники, які фіксують міру вираженості, розвитку властивості.

На нашу думку, критерії та показники ефективності формування економічної компетентності мають охоплювати всі характеристики досліджуваної компетентності, бути взаємопов'язані та в своїй єдності зумовлювати саму організацію цього процесу.

Враховуючи зазначені положення, *критерії сформованості економічної компетентності* ми розглядаємо як сукупність сутнісних ознак, які дають можливість зробити висновки про стан і рівень її сформованості, при цьому ступінь сформованості визначається в конкретних показниках, які характеризуються у свою чергу низкою ознак.

Беручи до уваги аналіз наукових досліджень та теоретичні уявлення про змістовні характеристики і специфічні особливості процесу формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі їх фахової підготовки в агротехнічних коледжах вважаємо за необхідне виділити наступні критерії сформованості: 1) мотиваційно-ціннісний; 2) когнітивно-пізнавальний; 3) діяльнісно-практичний; 4) особистісно-професійний. Зупинимося на характеристиці кожного з виділених критеріїв та показників.

Мотиваційно-ціннісний критерій характеризує мотиваційні установки особистості: систему мотивів вибору фаху та розуміння його ціннісних

орієнтирів, рівень задоволеності і бажання вдосконалювати свою фахову підготовку через усвідомлення змісту професії, її особливостей в агросфері.

Хоча в науковій літературі існують різні підходи до складного та багатокомпонентного мотиваційного процесу, в результаті теоретико-експериментального пошуку виділені такі показники мотиваційно-ціннісного критерію: а) ставлення до обраного фаху; б) прагнення і здатність до самоосвіти.

Важливим показником є ставлення до обраного фаху, обумовлене мотивами, інтересами, нахилами особистості. На думку І. Д. Бека категорія "ставлення" є "ключовою для процесу формування і розвитку особистості, оскільки за її допомогою розкривається сенс єдності людини і світу" [2, с. 151]. Вчений підкреслює, що особистісні ставлення характеризують ступінь інтересу, силу емоцій, бажань (тому вони й виступають рушійною силою особистості) і виражаються у поведінці суб'єктів, у їх діях і переживаннях.

В умовах швидкозмінних інформаційних ресурсів наголошується на важливості організації самоосвітньої діяльності. В навчально-методичній літературі помітна тенденція до скорочення в навчальних планах аудиторних годин і збільшення годин, відведених на самостійну роботу. Перехід до такої форми організації навчальної діяльності обумовлений, насамперед, відставанням темпів розвитку освітніх процесів і технологій навчання від темпів розвитку науково-технічного прогресу. Значна частина професійних знань, якими повинен оволодіти майбутній фахівець, поновлюється щороку. Як наслідок, нині жодне навчання не можна вважати завершеним і «... залишитись на рівні з навколишнім світом можна лише завдяки самоосвіті» [5, с.140].

Ступінь ефективності самоосвіти студента, на наш погляд, залежить від позитивного відношення до самоосвіти та практичного оволодіння даним процесом. Тому в структурі мотиваційно-ціннісного критерію виділяємо показник визначення прагнення і здатності до самоосвіти.

Даний критерій є надзвичайно важливим і може бути класифікований як стержневий в процесі оцінювання якості фахової підготовки економіста-аграрника.

Когнітивно-пізнавальний критерій визначає ступінь володіння теоретичними знаннями. Знання завжди є базовим показником компетентності, оскільки вони є основою формування моделей будь-якої професійної діяльності.

Зауважимо, що окрім обсягу теоретичних знань слід враховувати і якість знань, яка в педагогіці трактується як співвідношення видів знань (закони, теорії, прикладні, методологічні, оцінювальні знання) з елементами змісту освіти й тим самим з рівнями засвоєння. Якість знань має такі характеристики: повнота, глибина, гнучкість, оперативність, системність, конкретність, узагальненість [3, с. 137]. На їх основі формується теоретична компетентність, тобто розуміння сутності процесів, явищ, фактів та ін. і відповідно – вміння проектувати та реалізовувати діяльність, адекватно використовуючи вивчений теоретичний матеріал. При цьому належний рівень теоретичної підготовки, необхідний для ефективного виконання фахових завдань, забезпечується розвиненістю економічного мислення як одного із провідних пізнавальних процесів особистості.

Розвиненість економічного мислення ми розуміємо як процес засвоєння і накопичення економічних знань, який завершується формуванням певних економічних переконань, поглядів на економічну дійсність, виробленням власного стилю економічної поведінки, у результаті чого створюється система забезпечення позитивної результативності праці. Отже, показниками даного критерію слід виділити: а) рівень засвоєння базових економічних знань; б) розвиненість сучасного економічного мислення.

Діяльнісно-практичний критерій характеризується дієвістю економічних знань, тобто здатністю використовувати теоретичні знання при вирішенні фахових завдань. Вираженість даного критерію нами відображена

у таких показниках: а) рівень сформованості базових економічних вмінь і навичок; б) рівень володіння інформаційними технологіями; в) наявність досвіду економічної діяльності.

Відзначимо, що практичне використання вмінь, навичок та досвіду, яке відображає апробування студентом себе як професіонала в реальних професійних умовах у процесі практики є одним із головних етапів формування економічної компетентності.

Оскільки сучасна професійна діяльність економіста неможлива без застосування новітніх досягнень комп'ютерної техніки, ми виділили показник володіння інформаційними технологіями. Зокрема, упровадження нових інформаційних технологій дозволяє зберігати та перетворювати великі обсяги інформації, підвищувати швидкість її збирання та обробки, моделювати різні процеси і явища, швидко розповсюджувати та впроваджувати результати досліджень у практику. Крім того, інформаційні технології сприяють підвищенню мотивації навчання, розвитку креативного мислення, дозволяють економити навчальний час; інтерактивність і мультимедійна наочність сприяє кращому представленню інформації, відповідно, і кращому засвоєнню знань [4, с. 85].

Особистісно-професійний критерій виражає прояв професійно-значущих якостей, які набувають свого розвитку в процесі фахової підготовки. До професійно важливих якостей майбутніх економістів відповідно до змісту праці економіста відносимо схильність до роботи з документами, цифрами, текстами (здатність тривалий час займатися одноманітним видом діяльності), прагнення до підвищення економічної компетентності, високий рівень математичних (рахункових) здібностей; аналітичне, логічне та прогностичне мислення. Особистісні якості, які забезпечують успішність виконання професійної діяльності виділяємо такі: уважність, високий рівень розвитку зорової пам'яті, швидкості мислення, посидючість.

Зокрема, показником даного критерію є рівень прояву професійно-значущих якостей на основі самооцінки. Чинником, який визначає ефективність формування професійної компетентності майбутніх економістів, є рівень самооцінки. Самооцінка є центральним компонентом особистості, одним із важливих регуляторів її поведінки і суттєво впливає на ставлення індивіда до себе й інших. Вона вказує на рівень психологічного розвитку студентів та адекватного визначення ними своїх особистісних якостей і тісно пов'язана з самоефективністю – умінням студента усвідомлювати власні здібності для формування такої поведінки, яка відповідає певному завданню або ситуації.

Розглядаючи наступну категорію нашого дослідження – рівні сформованості економічної компетентності, необхідно звернути увагу на розуміння поняття "рівень". Особливо часто цей термін зустрічається в спеціальній методичній і психологічній літературі, коли йдеться про оцінку ступеня сформованості або розвитку певного педагогічного явища. Проте складність цього поняття, як і попередніх, полягає у неоднозначному його розумінні.

У нормативних документах сучасної системи освіти «рівень» розглядається як складова стандарту і висвітлює загальні вимоги до рівня підготовки випускників. Разом з тим поняття «рівень» відображає уявлення, які відтворюють поточні можливості студента в опануванні певних знань, умінь і навичок. У наукових дослідженнях процесу формування компетентності фахівця «рівень» частіше всього розглядають як ступінь інтегративної якості особистості.

Будь-яка оцінка має ґрунтуватися на об'єктивних критеріях і показниках. Відповідно, в різних сферах професійної освіти з'являються різноманітні класифікації рівнів.

Аналізуючи досвід визначення науковцями рівнів сформованості професійної компетентності економістів та беручи за основу обґрунтовані критерії і показники, в ході констатувальної діагностики ми вважаємо

доцільним виділити три рівні сформованості економічної компетентності: високий, середній і низький.

Високий рівень характеризується: за *мотиваційно-ціннісним критерієм* – усвідомленим вибором професії, наявністю чітких внутрішніх мотивів вибору професії, пов'язаних з яскраво вираженими професійними інтересами. Студент чітко усвідомлює сенс і значущість економічної професії, з чітко вираженою ціннісною орієнтацією на людей (користь професійної діяльності для суспільства); розуміє значення та усвідомлює потребу у самоосвіті, має стійке прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, достатній рівень сформованості самоосвітніх вмінь; за *когнітивно-пізнавальним критерієм* – характеризується високим рівнем економічних знань та розвиненості економічного мислення; за *особистісно-професійним критерієм* – яскраво вираженими професійно значущими особистісними якостями та здатності співвіднести вимоги професії з власними характеристиками; адекватною самооцінкою; за *діяльнісно-практичним критерієм* – умінням застосовувати теоретичні знання для вирішення складних фахових завдань, які не мають стандартного методу вирішення, або завдань, які потребують творчого підходу, прояв ініціативи, самостійності і готовності до практичної діяльності в реальних виробничих умовах.

Середній рівень характеризується: за *мотиваційно-ціннісним критерієм* – опосередкованою мотивацією вибору професії (за порадою), в структурі переважають зовнішні позитивні мотиви; з орієнтацією на інтереси професійної діяльності. Студент прагне досягти успіхів, має виражений інтерес до самостійного оволодіння знаннями, проте здатність до самоосвіти відбувається під впливом сторонньої допомоги; за *когнітивно-пізнавальним критерієм* – виражається середнім рівнем економічних знань та розвиненості економічного мислення; за *особистісно-професійним критерієм* – поверхневим усвідомленням якостей, необхідних для економічних професій, систематичним, однак не яскраво вираженим проявом професійно значущих

особистісних якостей, незначно завищеною або заниженою самооцінкою; за *діяльнісно-практичним критерієм* – характеризується умінням застосовувати теоретичні знання для вирішення стандартних професійних завдань; опосередкованою творчою активністю, готовністю здійснювати практичну діяльність у реальних виробничих умовах за сторонньої допомоги.

Низький рівень характеризується: за *мотиваційно-ціннісним критерієм* – переважанням мотивів вибору професії, пов'язаних із зовнішнім наслідуванням або тиском, недостатньою сформованістю професійного інтересу. Студент не усвідомлює специфіки обраної професії; простежується ціннісна орієнтація на себе, власне благополуччя, пріоритетами є власна матеріальна вигода. У нього відсутня усвідомлена потреба до самостійного освоєння знань та орієнтації в інформаційному просторі у пошуку матеріалу для самовдосконалення; за *когнітивно-пізнавальним критерієм* – виражається низьким рівнем економічних знань, малорозвиненим економічним мисленням; за *особистісно-професійним критерієм* – у студента відсутні уміння співвіднести власні характеристики з вимогами до професійно-значущих якостей фахівця економічного профілю; як наслідок, неадекватна (значно завищена або занижена) самооцінка; за *діяльнісно-практичним* критерієм – характеризується умінням застосовувати теоретичні знання для вирішення "найпростіших" фахових завдань, байдужістю студентів до розв'язування творчих фахових завдань. Студент не готовий проявляти себе як фахівець в реальних професійних умовах та нести відповідальність за наслідки виконаної роботи, при цьому відсутній досвід економічної діяльності.

Висновки. Визначені критерії, показники та рівні сформованості економічної компетентності в узагальненому вигляді дозволяють обґрунтувати комплекс педагогічних умов, що забезпечують оптимальне функціонування розглянутого процесу, дають можливість визначити вихідні позиції, стан сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів, розробити методику її формування у майбутніх економістів

агропромислового комплексу. Отже, перспективами подальших наукових пошуків є визначення стану сформованості економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки та експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов її формування.

Література:

1. Белясникова А. Н. Особенности оценивания сформированности компетенций у студентов колледжа / А. Н. Белясникова // Формирование компетенций в практике преподавания общих и специальных дисциплин в учреждениях среднего профессионального образования: сб. ст. по материалам Всерос. науч.-практ. конф., 5 мая 2011 г. / науч. ред. Э. Ф. Зеер. Екатеринбург-Березовский: Филиал Рос. гос. проф.-пед. ун-та в г. Березовском, 2011. – с. 26-30
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Кінаш І. А. Інформаційні технології в економічній освіті / І. А. Кінаш // Інформаційні технології в освіті. – 2011. – Вип. 10. – С. 80 – 87.
5. Коростіль Л. А. Самоосвіта особистості як соціальне та педагогічне явище / Л. А. Коростіль // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Суми: Видавництво СумДПУ, 2009. – №1. – С. 138 – 145.
6. Меняйленко О. С. Розробка критерію сформованості професійної компетентності фахівців у автоматизованих навчаючих системах [Електронний ресурс] / О. С. Меняйленко, Г.В. Монастирна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. – Київ-Вінниця, 2010. – Вип. 23. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sitimn/2010_23/Rozrobka_kruteriu_sformovanosti_profesiinoi_kompetentnosti.pdf

7. Професійна освіта: словник: навч. пос. / [уклад. С.У. Гончаренко та ін.; ред. Н. Г. Ничкало]. – К.: Вища шк., 2000. – 149 с.